

Kako misliti muslimanski svijet danas?

Ahmet Alibašić

Od terorističkih napada na New York i Washington 11. septembra ove godine analitičari zabrinuto oslušuju puls muslimanskog svijeta. Kada Bin Ladin govori svi, iz bitno različitih razloga, pažljivo slušaju. Muslimanski svijet je već deset godina, tačnije od pada Berlinskog zida, najprisutniji dio svijeta u medijima, a ipak je još uvijek i za mnoge “stručnjake” nepoznanica, enigma i misterija. Nemojte da vas zbuni kada voditeljica vijesti *Glasa Amerike* na južnoslavenskim jezicima u jeku američkih napada na Afganistan pročita da je “afganistanski taliban objavio da vlada u Kabulu...”, ili kada “vojni analitičar” i profesor Sarajevskog univerziteta na *Dnevniku 3 BHTV* radikalizam talibana pokuša objasniti činjenicom da su ši’ije, ili kada “Istraživački tim” *Slobodne Bosne* “otkrije” kako je sin egipatskog predsjednika Nasera, koji je proganjao i u podzemlje ili na vješala slao Muslimansku braću, početkom osamdesetih sletio u Zagreb da širi ideje Braće na prostorima bivše Jugoslavije. Muslimanski svijet je dobrim dijelom neistraženo područje. U tom nepoznavanju neki na Zapadu i kod nas već su zaključili da je muslimanski svijet prijetnja (zapadnoj) civilizaciji. Drugi, argumentirano, tvrde kako su islam i muslimani samo izazov uobraženosti, hegemoniji i samouvjerenosti Zapada, a da su islamisti izazov nedemokratskim režimima u svojim zemljama. Islamiste Zapad interesira samo u mjeri u kojoj se on miješa u njihove živote. Ovaj tekst pokušat će ukratko predstaviti taj svijet i baciti više svjetla na probleme koje muslimani susreću, uticaj daleke historije na savremena dešavanja, te zašto su muslimani tako emotivni po nekim pitanjima. Ostavićemo ovom prilikom postrani raspravu o tome u kojoj mjeri je opravdano muslimanski svijet posmatrati kao cjelinu s obzirom na velike kulturne i svake druge razlike u njemu.

Statistika muslimanskog svijeta

Muslimani čine jednu petinu svjetske populacije (oko 1,2 milijarde). Dvije trećine ih živi u u pedesetak zemalja u kojima čine većinu, dok jedna trećina njih živi kao manjina u zemljama sa većinskim nemuslimanskim stanovništvom. Najmnogoljudnije muslimanske zemlje su Indonezija (206,3), Pakistan (148,2), Bangladeš (124,8), Nigerija (106,4), Iran (65,8), Turska (64,5) i Egipat (66). Iako većinski nemuslimanska, u Indiji, prema najgrubljim procjenama, živi oko 115 miliona sljedbenika Kur’ana. Muslimani govore nekoliko desetina jezika a većina ih govori indonežanskim/malajskim, arapskim, turskim, urdu, perzijskim, bangla, hausa, svahili, ... No, sve češći je slučaj da se najlakše međusobno razumijevanju na engleskom.

Demografski, muslimanski svijet je jedan od najdinamičnijih dijelova svijeta i stoga islam mnogi na Zapadu vide kao demografsku opasnost i prijetnju, kao barbare pred zidinama civilizacije. Dok

Tabela 1: Godišnja stopa prirasta stanovništva (HDR, str. 223-226)

Zemlja	God.stopa prirasta st. (1975-98)	God. stopa prirasta st. (1998-2015)
S. Arabija	4,6	2,9
Turska	2,1	1,3
Iran	3,0	1,4
Uzbekistan	2,3	1,4
Alžir	2,8	1,9
Indonezija	1,8	1,1
Egipat	2,3	1,5
Sudan	2,5	2,0
Pakistan	3,0	2,4
Bangladeš	2,1	1,5
Jemen	3,9	3,4
Nigerija	2,8	2,2
SAD	1,0	0,7
Rusija	0,4	-0,2
Japan	0,5	0,0
U. Kraljevstvo	0,2	0,1
Francuska	0,5	0,2
Njemačka	0,2	0,0
Italija	0,1	-0,3
Španija	0,5	-0,2
Mađarska	-0,2	-0,4
Eston. i Latvija	0,0/-0,1	-0,9
OECD	0,8	0,4
Arapski svijet	2,8	2,1
I. Evr. i ZND	0,5	0,0
Svijet	1,6	1,1

neke zemlje Evropske unije i istočne Evrope praktički doživljavaju demografski kolaps, muslimani bilježe izuzetno visoke stope prirodnog priraštaja (Vidi *Tabelu 1*)

Prema Izvještaju o humanom razvoju Razvojnog programa UN za 2000. god.¹ (vidi izvod iz izvještaja u *Tabeli 2*) samo pet muslimanskih država ulazi u krug zemalja sa visokim stepenom ljudskog razvoja. Ustvari radi se o jako malom broju muslimana (tek 5,7 mil.) koji se nalaze u toj kategoriji. Gotovo je nevjerojatno da ni maloljudni i naftom bogati Bruneji nisu rangirani bolje od brdovite Slovenije! Najbolje rangirana mnogoljudna muslimanska zemlja (Turska) nalazi se na 85. mjestu, slijede Iran na 97., Indonezija na 109., Egipat na 119., Pakistan na 135., Bangladeš na 146. i Nigerija na 151. mjestu. Očekivani životni vijek u ovim mnogoljudnim zemljama kreće se od 69 do 50 godina (u usporedbi sa 76,4 godine zemalja OECD-ea i 66,9 godina u svijetu). Nemali broj muslimanskih zemalja ima pismenost manju od 50% pri čemu je Niger neslavni rekorder sa svega 14,7% pismenih punoljetnih stanovnika.

Ekonomski govoreći, prosječan bruto društveni proizvod po stanovniku (*BDP per capita*) u svijetu je 6.526 američkih dolara. Nijedna mnogoljudna muslimanska zemlja (Turska, Iran, Egipat, Pakistan, Bangladeš, Indonezija i Nigerija) nemaju ni približan BDP per capita. Kada je, pak, riječ o bruto društvenom proizvodu (*BDP*) uočljivo je da tek tri muslimanske zemlje imaju BDP veći od 100 milijardi američkih dolara (S. Arabija, Turska i Iran). Usporedbe radi šesnaest multinacionalnih kompanija je 2000. g. imalo godišnji prihod veći od 100 milijardi američkih dolara.² Ukupan bruto društveni proizvod svih arapskih zemalja (473,6 milijardi US\$) manji je od onog Kanade (580,6 milijardi US\$) a da ne govorimo o ostalim članicama Grupe 7 najrazvijenijih zemalja svijeta.

Izvještaj također pokazuje³ da je zlatno doba ekonomskog prosperiteta davno iza dvije skupine muslimanskih zemalja: 1) naftom bogatih zemalja i 2) bivših sovjetskih republika. Prve zemlje su svoj ekonomski vrhunac doživjele 1979. i 1980. a ove druge polovinom osamdesetih. Kada su u pitanju naftom bogate zemlje sada je jasno da je vrijeme kada nisu znali šta će sa petro-dolara minulo. Za to su se pobrinuli oni sami, Saddam Husejn i SAD tako da sada plaćaju cijenu Zalivskog rata 1990.-91. Procjene su da je taj rat zemlje Zaliva koštao oko 600 milijardi američkih dolara. Ukratko, muslimanski svijet je ekonomski iscrpljen kolonijalizmom, neokolonijalizmom, stalnim međunarodnim i građanskim ratovima i korupcijom lokalnih vladajućih neokolonijalističkih, prozapadnih elita koje su na valst došle na krilima borbe protiv kolonijalizma da bi im potom jedini cilj postao da kopiraju svoje dojučerašnje omražene vladare.

Podaci iz Izvještaja ukazuju i na veliku socijalnu nepravdu u muslimanskom svijetu i to na dva nivoa: između društava i unutar društava. Neke od muslimanskih zemalja spadaju u sami vrh najbogatijih zemalja svijeta (Bruneji i zemlje Zaliva) dok su druge na samom dnu (Niger, Čad, Nigerija...). S druge strane, iako Izvještaj ne donosi podatke (vidi kolonu: "Udio u dohotku ili potrošnji") pretpostaviti je da postoje velike razlike i unutar samih tih bogatih društava. Sam nedostatak podataka o ovome dovoljno govori o nedostatku svijesti ili nebrige za ovaj problem.

Posljednja kolona u *Tabeli 2* pokazuje u kojoj mjeri dotična zemlja uspijeva svoje ekonomsko bogatstvo pretvoriti u kvalitetan ljudski život. Brojni minusi pored muslimanskih zemalja samo su još jedan dokaz da najveći problem muslimanskog svijeta nije pomanjkanje finansijskog već ljudskog kapitala koji će znati efikasno upotrijebiti finansijski kapital. Posebnu pažnju u ovom smislu treba obratiti na Oman, S. Arabiju i Kuvajt.

¹ United Nations Development Program, *Human Development Report 2000*, str. 157-268.

² Vidi listu 500 najvećih kompanija na svijetu na URL:<http://www.fortune.com>.

³ Vidi kolonu "Prosječna godišnja stopa promjene BDP per capita (%) 1975-98" u *Tabeli 2*.

Ovaj izvještaj potvrđuje da je siromaštvo masovna pojava u muslimanskom svijetu. Među zemljama za koje nalazimo podatke najniži procenat siromašnih među muslimanskim zemljama imaju Jordan (8,8%) i Bahrejn (9,6). Malezija ima 14,0% siromašnih, Turska 16,4%, UAE 17,9%, Iran 19,2%, Indonezija 27,7%, Egipat 32,3%, Pakistan 40,1%, Bangladeš 43,6%, Jemen 49,4% i Niger katastrofalnih i rekordnih 64,7%. Većina najsiromašnijih zemalja svijeta su ili muslimanske zemlje ili zemlje sa značajnom muslimanskom manjinom.

Prema podacima Izvještaja žene svugdje u svijetu više rade i duže žive od muškaraca a u mnogim zemljama pohađaju škole u većem procentu od muškaraca. Muslimanske zemlje uglavnom nisu izuzetak. Međutim, stopa punoljetne nepismenosti je mnogo veća kod žena nego kod muškaraca (u Nigeru je tek 7,4% žena pismeno, u Jemenu 22,7%, u Bangladešu 28,6%, u Pakistanu 28,9, u Nigeriji 52,5%, S. Arabiji 64,4%, a u cijelom arapskom svijetu 47,3%). Posebno je BDP per capita za žene mnogo manji, čak do nekoliko puta od onog muškaraca (u S. Arabiji skoro osam puta, u Libiji, UAE četiri puta, u Jemenu, Iranu, Kuvajtu, Egiptu, Pakistanu tri puta, itd.). Prema ovim podacima žene su u odnosu na muškarce u posebno nezavidnom položaju u S. Arabiji, Jemenu i Omanu. Konačno, u svijetu 13,6% parlamentaraca su žene, a u arapskom svijetu tek 3,5%.

Povijesno gledano, žena je u muslimanskim društvima bila mnogo prisutnija do 16. stoljeća nego u moderno doba. Ilustracije radi, u biografskim rječnicima koje je sastavljala ulema do 16. stoljeća biografije uglednih žena muslimanskog društva su znale činiti 15% svih biografija.⁴ Sklonost zapadnih medija da položaj žene u muslimanskom svijetu predstavljaju gorim nego što jeste može se, smatra Akbar Ahmed, objasniti stoljetnom evropskom borbom za oslobađanje društva od Crkve.⁵

Posebno je nezavidan položaj muslimanskih manjina, koje čine trećinu svjetske muslimanske populacije, u postojećem odnosu snaga u svijetu. (Najlakši način da saznate gdje žive muslimanske manjine je da napravite spisak žarišta u Aziji, Evropi i Africi. U većini njih muslimanske manjine su slabija strana). Slobodno se može kazati da su one, uz siromašne muslimane i umjerene muslimanske (političke) grupe, koje čine maticu savremenog islamskog buđenja, najveći gubitnici nakon terorističkih napada na SAD od 11. septembra 2001. godine. Naime, ni do tada SAD i njeni saveznici nisu često pravili razliku između terorističkih organizacija (*Džema'atu-t-tekfir ve-l-bidžre*) i oslobodilačkih pokreta u muslimanskom svijetu (Hamas, Hizbullah, čečenski i kašmirski borci za slobodu). Nakon 11. septembra niko više nije voljan ni saslušati jade tih muslimana. Ponovo je afirmirana Huntingtonova teza o krvavim granicama islama za koje su krivi muslimani koji su "prirodno skloni nasilju". Kada se, međutim, pažljivije osmotre činjenice vezane za ta žarišta biva jasno da muslimani imaju krvave granice ne zato što su kriminogeni tipovi već zato što imaju agresivne susjede koji ih žele kontrolirati.

⁴ Prof. Basim Musallam piše: "Ibn Sa'dovo djelo (u. 845.) *Et-Tabekatu-l-kubra* (Prve generacije) u 3. islamskom stoljeću sadrži biografije 629 žena (od ukupno 4.250 osoba) a Ibn Hadžerov (u. 1449.) *El-Isabetu fi temjizi-s-sababe* (Precizna mjera za poznavanje ashaba) u 9. islamskom stoljeću 1.551 žena od ukupno 12.043 osobe. ... Ibn Hadžerovo djelo *Ed-Dureru-l-kamine* (Skriveni dragulji) ima 198 žena od ukupno 5.204 uglednika iz 14. stoljeća (4%), a Es-Sehavijev *Ed-Dav'u-l-lami'* (Briljantno svjetlo) o 15. stoljeću sadrži 1.075 žena od 11.691 osoba (9%). ... Žene praktično iščezavaju iz stoljetnih biografskih rječnika koji su slijedili. El-Gazzi (u. 1651.), koji je pisao o 16. stoljeću, je uključio samo dvanaest žena među svojih 1.647 biografija. El-Muhibbi (u. 1699.) nije uključio nijednu u svoj rječnik koji ima 1.289 biografija njegova stoljeća. El-Muradi (u. 1791.) je našao mjesta samo jednu ženu među 753 ugledne ličnosti 18. stoljeća, dok je biografer 19. stoljeća El-Bejtari (u. 1918.) našao mjesta za samo dvije žene među 777 osoba." (Basim Musallam, "The Ordering of Muslim Societies", u Francis Robson, ed., *The Cambridge Illustrated History of the Islamic World* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), pp. 186-97.)

⁵ Akbar S. Ahmed, *Islam Today: A Short Introduction to the Muslim World* (London: I.B. Tauris, 1999), str. 2.

Pozitivni aspekti življenja u muslimanskim društvima su stabilna porodica, niska stopa registriranog kriminala, rjeđa zloupotreba droga i vrlo niska stopa samoubistava.⁶ Ipak, bez obzira na sve negativne gore navedene pokazatelje, smatra se da je muslimanski svijet na putu oporavka. Dno nazatka muslimani su, po svemu sudeći, dotakli nakon Prvog svjetskog rata kada su skoro sve muslimanske zemlje, s izuzetkom Irana, dijelova Afganistana i unutrašnjosti Arabije, bile kolonizirane. Ima, međutim, i onih koji tvrde da se to gorko iskustvo desilo tokom Drugog zalivskog rata 1990.-'91. g.

Između potencijala i sumorne stvarnosti

Geostrateški i geoekonomski položaj muslimanskog svijeta je važan bez obzira koje teorijsko polazište koristili u njegovoj ocjeni. Najvažnija karakteristika geopolitike muslimanskog svijeta je činjenica da se on sastoji od strateški najvažnijih dijelova Rimlanda i Heartlanda. Muslimani naseljavaju centralno jezgro Rimlanda i djelimično ili u cijelosti kontroliraju važne otoke i polutotoke. Osam od šesnaest strateški najvažnijih pomorskih prolaza su pod potpunom kontrolom muslimana, dok je jedan pod njihovom djelimičnom kontrolom. Opće je poznato da muslimani na Srednjem i Dalekom istoku i u Centralnoj Aziji kontroliraju dvije trećine svjetskih zaliha nafte. Dodamo li tome zalihe prirodnoga gasa, zlata, uranijuma i drugih strateških minerala i energetske resursa u muslimanskome svijetu postaje jasno zašto je muslimanski svijet poprište većine sukoba u današnjem svijetu.⁷

U pokušaju da predvidi razvoj situacije na svjetskoj političkoj sceni u 21. stoljeću, ugledni engleski sedmičnik *Economist* je u praskozorje 3. milenija nove ere napravio komparaciju potencijala glavnih kandidata za status svjetske supersile u 21. stoljeću. Glavni kandidati su bili Zapad (S. Amerika i zapadna Evropa), Rusija, Kina, Japan i Islam, odnosno muslimanski svijet. Osnovni parametri su bili: 1) neovisna ideologija/svjetonazor koji bi pripadnike date države/bloka motivirao, 2) geostrateški položaj koji garantira status svjetskog igrača, 3) demografija, 4) politička volja, 5) naučno-tehnički razvitak, 6) ekonomska moć i 7) vojno-tehnička osposobljenost. Zapad je, razumljivo, dobio najviše poena a potom muslimanski svijet jer ima izvanredan geostrateški položaj, snažnu ideologiju i dinamične demografske pokazatelje. Kao osnovni nedostatak muslimanskog svijeta je istaknuto odsustvo političke volje od koje zavisi naučno-tehnički, ekonomski i vojni razvitak.

Demokratizacija

Muslimanski svijet danas je vidno razjedinjen i svaki samit Organizacije islamske konferencije samo iznova pokazuje koliko je daleko od bilo kakvog funkcionalnog jedinstva. Uz to ogromna većina muslimana živi pod jarmom lokalnih diktatora. Jedina muslimanska država koja je od sticanja nezavisnosti imala regularne demokratske izbore je Malezija, a i njen sistem se u najboljem slučaju da opisati kao "soft dictatorship" ili "semi-democracy" jer nikada nije došlo do smjene elite na vlasti. Od država na Srednjem istoku, šest su monarhije, a sedam diktature. U Alžiru, Egiptu i Tunisu historijski dominira jedna partija.⁸ Uglavnom je riječ o diskreditiranim, nelegitimnim podaničkim režimima koji državni aparat koriste radi ličnog bogaćenja i opstanka na vlasti. Neinstitucionalizirani politički sukobi koji gotovo konstantno traju samo su još jedan od pokazatelja političke nerazvijenosti. "Uvezena rješenja", liberalna demokratija i socijalizam diskreditirana su na duže staze totalnim kolapsom projekata modernizacije po zapadnom modelu. Pomalo je ironično, a po neke krugove i zastrašujuće, to što se islamisti u današnjem muslimanskom svijetu pojavljuju kao agensi demokratizacije. Prema priznanju većine zapadnih

⁶ Za više podataka vidi A. Alibašić, "Muslimanski ummet u brojkama" u *Takvim 2002* (Sarajevo, Rijaset IZ u BiH, 2001), str. 185-195.

⁷ Ahmet Davutoglu, "Sukob interesa: jedno objašnjenje svjetskog (ne)reda", *Znakovi vremena*, vol. 4, br. 11 str. 122-147.

⁸ John L. Esposito, *Islamska prijetnja: mit ili stvarnost* (Živinice: Selsebil, 2001).

analičara, od Indonezije i Malezije do Alžira i Tunisa islamisti su jedina kredibilna opozicija diskreditiranim režimima. Interesantno je, u ovom kontekstu, opažanje Noama Chomskog koji je na tribini "Technology and Culture Forum" 18. oktobra 2001. g. na MIT-u u Bostonu primijetio da islamisti imaju veliku podršku dok govore protiv američko-evropskog neokolonijalizma, izraelske okupacije i diktature, ali da se ta podrška topi kada počnu govoriti o svom viđenju budućeg društva kome teže.

U glavne prepreke stvarnoj demokratizaciji u muslimanskom svijetu ubrajaju se, između ostalog, odlučnost vladajućih režima da po svaku cijenu (pa i po cijenu građanskog rata kao u Alžiru) zadrže vlast udružena sa strahom Zapada od dolaska islamista na vlast, nekad revolucijom a danas putem izbora, što bi dovelo u pitanje općezapadni interes - naftu, te američki interes očuvanja države Izrael. Naime, sadašnji režimi svjesni svoje nelegitimnosti spremni su trgovati dio svoga suvereniteta za zapadnu naklonost i zaštitu od talasa demokratizacije. Zapad, sa svoje strane, primjenjujući politiku duplih standarda prihvata savezništvo sa "prijateljskim tiranima" kako bi osigurao svoje interese. Ovo savezništvo iz koristoljublja posebno je ojačano nakon 11. septembra 2001. god. Mnogi su međutim zabrinuti za budućnost zapadnih interesa kao i zapadno-islamskih odnosa u budućnosti kada do smjene na vlasti ipak dođe (Esposito, Fisk, Chomski...). Zato preporučuju da SAD i njeni saveznici na vrijeme preispitaju svoj odnos prema muslimanskom svijetu te počnu voditi računa prije svega o svojim a ne o izraelskim ili interesima lokalnih diktatora. Popularno izabrane vlade, kao ona u Iranu, ne bi imale potrebe koketirati sa Zapadom i vjerovatno bi naftu upotrijebile kao oružje u međunarodnoj politici i pokazale više samostalnosti u vođenju vanjske politike. Ovisnost zapadnih demokratija o nafti i prirodnom gasu pod kontrolom nedemokratskih ali kooperativnih režima u muslimanskom svijetu značajno utiču na politiku tih zemalja prema postupcima tih režima. Naprimjer, Portugal je u potpunosti ovisan o prirodnom gasu iz Alžira, Španija snabdijeva 75% svojih potreba za ovim energentom iz Alžira, a Italija 54%. S obzirom na delikatnu situaciju alžirskog režima vis-à-vis kršenja ljudskih prava, njegovoga legaliteta i legitimiteta, ove zemlje taj resurs nabavljaju po iznimno povoljnim uvjetima pa im je praktično u kratkoročnom interesu da taj režim i ostane na vlasti.⁹

Dodatna prepreka demokratizaciji je i nesigurnost mnogih muslimanskih država u svoj identitet. Mnoge od njih su bukvalno iscrtane nakon Prvog svjetskog rata na kartama od strane Francuske i Engleske (npr. Jordan, Sirija, Irak), a druge su osporavane kao "suverene benzinske pumpe" (Bahrejn, Katar, Kuvajt, Emirati).

Šta hoće muslimanski narodi?

Činjenica da praktički nijedna muslimanska zemlja nije suštinski demokratska znači da nijedan muslimanski narod ne odlučuje o svojoj sudbini. Ono što muslimanski narodi danas sve glasnije i svjesnije traže jeste upravo to: pravo na samoopredjeljenje, pravo da bez uplitanja sa strane, a prije svega Zapada, odrede pravac u kome će se kretati njihova društva - slobodu. Ne čudi što se pri određivanju tog pravca, a nakon neuspjeha "uvezenih rješenja" i gorkog iskustva sa "sekularnim fundamentalizmom" okreću svojoj autohtonoj kulturi, što najčešće znači islamu. Tako je, naprimjer, u Nigeriji od 1999. g. šerijat uveden u trećinu od 36 država. Upitan da objasni uspon islama u politici, dr. Ibrahim D. Ahmed, predsjednik *Hisbe*, tradicionalne islamske institucije koja nadzire javni moral, odgovorio je: "Razlog tome je neuspjeh svakog sistema koga znamo. Ovdje je bio kolonijalizam koji nas je eksploatirao. Imali smo kratak period sreće nakon stjecanja nezavisnosti a onda je vojska preuzela vlast i od tada sve ide naopako. A prije svega toga

⁹ Vidi: URL:<http://www.crisisweb.org>. O ulozi nafte u anglo-američkoj politici prema muslimanskom svijetu vidi F. William Engdahl, *Stoljeće rata: anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak* (Zagreb: AGM, 2000).

imali smo sistem koji je funkcionirao. Imali smo šerijat. Mi smo muslimani. Zašto se ne bi okrenuli sami sebi?”¹⁰

U tom smislu ti novi vjetrovi su izazov zapadnim teorijama modernizacije i samouvjerenosti Zapada u univerzalnost (F. Fukuyama) ili superiornost (S. Huntington, Berlusconi) svoje civilizacije. Nažalost malo je pokazatelja da će zapadne sile u narednom periodu obuzdati svoj ekspanzionizam i hegemonizam. Naprotiv, postoje jake indicije, kako piše bivši njemački ambasador, Murad Hofman, da vladajuće krugove na Zapadu iritira svaka priča o alternativnim rješenjima u politici i ekonomiji. Treba samo pročitati tekst Fouada Ajamija, Amerikanca arapskog porijekla i uticajnog člana američkog akademskog establishmeta, objavljen u *New York Timesu* 18. novembra 2001. o arapskoj tv kući *El-Džezira* pa da se vidi u kojoj mjeri je američki establishment osjetljiv na drugačije mišljenje. Šta bi američko-evropski krugovi kazali za ozbiljnog akademika iz muslimanskog svijeta koji bi optuživao CNN ili Euro News za promicanje ideje jedinstvene Evrope? Ajami optužuje *El-Džeziru* da promovira ideju arapskog jedinstva!

Usko grlo promjena

Promjena u svijesti mnogih muslimana se desila. Sve je više znakova da je usko grlo promjena u muslimanskom svijetu u vlasti (Alžir, Turska, Tunis, Egipat, ...). Nije sigurno da će nova elita donijeti instant boljitak ali je tačno da je dosadašnja imala i više nego treba vremena da se dokaže. Trebat će vremena da se demokratska politička kultura ukorijeni u muslimanskim društvima, baš kao što je trebalo i u slučaju Francuske i Amerike. Ako, međutim, i postoje razlozi za sumnju u demokratsku narav savremenih islamskih pokreta, nema nikakve sumnje u diktatorsku narav sadašnjih sekularno-fundamentalističkih režima. Ovo opažanje sve se češće može čuti i od islamologa kao što su John L. Esposito i Lisa Anderson. Jednostavno je nemoguće oduprijeti se činjenici da sekularizam na Zapadu asocira na razvoj, slobodu, demokratizaciju, dok u muslimanskom svijetu sekularizam asocira na diktaturu, odrođavanje, otuđenje, kršenje ljudskih prava i gušenje civilnog društva. To je sasvim dovoljno razloga da neki od suradnika u knjizi *Islam i sekularizam na Srednjem istoku* (New York: New York University Press, 2000) zaključuje da Srednji istok ulazi u eru post-sekularizma.

Nasuprot strahovanjima da bi islamisti mogli “oteti” demokratiju Seyed Vali Reza Nasr predviđa da će demokratizacija muslimanskih država dovesti do oseke u podršci islamistima jer će tada izgubiti glasove onih koji za njih glasaju iz protesta.¹¹ Nasrova je teza, dakle, da je demokratija prijetnja islamistima, a ne obratno. Slično njemu, Međunarodna krizna grupa u svom izvještaju “Alžirska ekonomija: začarani krug nafte i nasilja” od 26. oktobra 2001. g. zaključuje da postoji realan rizik da nemar i prezir s kojim tamošnji mafijaški režim tretira stanovništvo može potaknuti novi krug regrutacije u redove radikalnih islamističkih organizacija.¹²

Palestina

Posebno mjesto među problemima muslimanskog svijeta zauzima država Izrael. Povijest te države graniči sa stvarnošću: ustanovljena je na arapskoj zemlji kako bi Evropljani iskupili svoje grijehе stoljetnog progona Jevreja, SAD godišnje izdvajaju šest milijardi dolara kao pomoć toj državi, Izrael je zemlja sa najviše političkih zatvorenika po glavi stanovnika. To je jedina zemlja u kojoj je tortura uzakonjena. To je nuklearna sila čija atomska postrojenja, za razliku od iračkih, nikad nijedna inspekcija nije istraživala. Izrael je zemlja koja ne poštuje najveći broj rezolucija UN. Palestinci u toj državi na autima imaju tablice druge boje kako bi bili prepoznatljiviji, kao i jevreji u nacističkoj Njemačkoj ili hindusi u talibanskom Afganistanu. Kada je Irak izvršio invaziju na Kuvajit angažovano je pola miliona vojnika za oslobađanje Kuvajta, kada je Izrael okupirao

¹⁰ *New York Times*, 1. nov. 2001. g.

¹¹ Seyed Vali Reza Nasr, “Democracy and Islamic Revivalism”, *Political Science Quarterly* vol. 110, br. 2 (1995), str. 261-285.

¹² Vidi: URL:<http://www.crisisweb.org>

Liban ništa slično nije se desilo. ... UN priznaje okupaciju u Gazi i na Zapadnoj obali, pa ipak SAD su uz Izrael bile jedina država koja je glasala protiv neobavezujuće rezolucije Generalne skupštine UN u decembru 1987. g. protiv terorizma koja je sadržavala i klauzulu da narodi koji žive pod okupacijom imaju pravo na otpor okupatoru i na pomoć stranih država u svojoj borbi. Sve spomenuto, uz poniženje kome su Palestinci svakodnevno izvrgnuti pretvara se u frustraciju neizmjerne snage koja nerijetko evoluiru u ekstremizam i terorizam. Izjave Usame bin Ladina sa početka ovoga teksta to najzornije pokazuje. Kako neko primijeti, spomen Izraela dovoljan je razlog mnogim savremenim muslimanima, a posebno Arapima da stanu iza svakog diktatora, makar on bio i Saddam Husejn lično ili Usama bin Ladin. To pristajanje je, međutim, tek gest otpora Zapadu i njegovim slugama. Mnogi pobožni ljudi su utučeni razvojem događaja na koje ne mogu uticati, a ne kamo li ih kontrolirati. Rijetki bi, međutim, među njima željeli živjeti u društvima kakvo su stvorili talibani i Usama u Afganistanu.

Epilog

Ukratko, uzroci ekstremizma i terorizma s kojima mnogi poistovjećuju islam i muslimane imaju pored svoje socioekonomske i političke, pa tek onda ideološke uzroke. Oni se mogu svesti na: 1) ekonomsku nepravdu koju podržavaju agenti globalizacije, 2) vojnu okupaciju i zapadnu hegemoniju (Izrael, doskorašnja okupacija juga Libana, američko prisustvo u Zalivu), i 3) tiraniju (Tunis, Alžir, Egipat, Sirija...). Najozbiljnije se treba zamisliti nad tvrdnjom Stephena Zunesa da nijedna islamska ekstremistička ili teroristička skupina nije nastala u demokratskom društvu. Rijadski dopisnik *New York Timesa* 30. oktobra lucidno je primijetio da bi u nekoj drugoj zemlji Bin Ladin postao opozicioni političar prije nego sveti ratnik.

Muslimanski svijet prolazi kroz period kreativne tenzije (Huršid Ahmed). U tom procesu islam nije jedini faktor ali je jedan od glavnih društvenih faktora i nema pokazatelja da je on kao takav izgubio na snazi od Iranske revolucije 1979. godine. Naprotiv, nasuprot senzacionalističkim naslovima nekih publikacija,¹³ "politički islam" je itekako prisutan na sceni, iako možda ne u istoj formi kao prije dvadeset godina. Oni koji pažljivije posmatraju, kao Richard W. Bulliet,¹⁴ svjedoci su jednog od najvažnijih perioda intelektualne i vjerske kreativnosti u islamskoj – i ljudskoj – povijesti; hrabrog procesa redefiniranja tradicije, islamskih koncepata i povijesti; procesa sličnog onome kroz koji je nešto ranije na svom putu demokratizacije prošla Evropa. I Evropa i muslimani inspiraciju za promjene nalaze u svojoj prošlosti s tim što su je Evropljani našli u svojoj predkršanskoj baštini a muslimani je nalaze u onoj ranoj islamskoj. Na tom putu frustracije su brojne, a najizraženija je ona simbiozom zapadnih interesa i lokalnih tirana. Događaji od 11. septembra 2001. g. samo su još jednom zorno pokazali da tamo gdje mirna revolucija postane nemoguća ona nasilna postaje neizbježna.

¹³ Oliver Roy, *The Failure of Political Islam* (Cambridge: Harvard University Press, 1994).

¹⁴ Vidi njegov *Islam: the View from the Edge*.

TABELA 2: Indeks humanog razvoja (HDI) za 2000. g. (Odabrane zemlje)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	11
HDI red.	Zemlja	OŽVR ¹⁵ god.	PO ¹⁶ %	BDP per capita (PPP) US\$	Populacija (mil.)	BDP bil. US\$	Pros. god. stopa promjene BDP per capita (%) 1975-98	Udio u dohotku: 20% najbo-gatijih prema 20% najsiromaš-njih 1987-98	BDP per capita minus HDI pozicija
<i>Visok stepen ljudskog razvoja</i>									
1	Kanada	79,1	99,0	23.582	30,6	580,6	1,5	5,2	8
3	SAD	76,8	99,0	29.605	274,0	8.230,4	1,9	8,9	-1
9	Japan	80,0	99,0	23.257	126,3	3.783,0	2,6	3,4	1
10	Uj. Kraljevstvo	77,3	99,0	20.336	58,6	1.357,2	1,9	6,5	13
12	Francuska	78,2	99,0	21.175	58,7	1.427,0	1,8	5,6	5
14	Nemačka	77,3	99,0	22.169	82,1	2.134,2	1,2	4,7	1
19	Italija	78,3	99,0	20.585	57,4	1.171,9	2,2	4,2	3
23	Izrael	77,9	95,7	17.301	6,0	100,5	1,8	6,2	3
29	Slovenija	74,6	99,6	14.293	2,0	19,5	1,2	4,2	4
32	Brunej	75,7	90,7	16.765	0,3	4,9	-0,8	-	-4
36	Kuvajt	76,1	80,9	23.140	1,8	25,2	-1,3	-	-31
41	Bahrejn	73,1	86,5	13.111	0,6	5,3	-1,4	-	-5
42	Katar	71,9	80,4	20.987	0,6	9,2	-	-	-24
45	UAE	75,0	74,6	17.719	2,4	47,2	-3,5	-	-21
<i>Srednji stepen ljudskog razvoja</i>									
49	Hrvatska	72,8	98,0	6.749	4,5	21,8	-1,4	3,9	7
61	Malezija	72,2	86,4	8.137	21,4	72,5	3,9	12,0	-10
72	Libija	70,2	78,1	6.697	5,3	-	-	-	-15
73	Kazahstan	67,9	99,0	4.378	16,3	22,0	-4,7	6,-3	11
75	S. Arabija	71,7	75,2	10.158	20,2	128,9	-1,7	-	-32
85	Turska	69,3	84,0	6.422	64,5	198,8	2,3	8,2	-24
86	Oman	71,1	68,8	9.960	2,4	15,0	2,4	-	-42
90	Azerbejdžan	70,1	99,0	2.175	7,7	3,9	-9,8	-	29
92	Jordan	70,4	88,6	3.347	6,3	7,4	1,8	5,8	8
94	Albanija	72,9	83,5	2.804	3,1	3,0	-0,8	-	17
97	Iran	69,5	74,6	5.121	65,8	113,1	-1,0	-	-20
98	Kirgistan	68,0	97,0	2.317	4,6	1,7	-3,4	7,5	19
100	Turkmenistan	65,7	98,0	2.550	4,3	2,4	-7,6	7,8	14
101	Tunis	69,8	68,7	5.404	9,3	20,0	2,2	7,8	-29
106	Uzbekistan	67,8	88,0	2.053	23,6	20,4	-2,0	5,5	17
107	Alžir	69,2	65,5	4.792	30,1	47,3	0,2	6,1	-27
109	Indonezija	65,6	85,7	2.651	206,3	94,2	4,1	5,6	4
110	Tadžikistan	67,5	99,0	1.041	6,0	2,2	-6,7	-	43
111	Sirija	69,2	72,7	2.892	15,3	17,4	1,3	-	-1
119	Egipat	66,7	53,7	3.041	66,0	82,7	3,5	4,0	-11
124	Maroko	67,0	47,1	3.305	27,4	35,5	1,6	7,0	-22
126	Irak	63,8	53,7	3.197	21,8	-	-	-	-22
135	Pakistan	64,4	44,0	1.715	148,2	63,4	2,7	4,3	-4
<i>Nizak stepen ljudskog razvoja</i>									
143	Sudan	55,4	55,7	1.394	28,3	10,4	1,0	-	0
146	Bangladeš	58,6	40,1	1.361	124,8	42,7	2,4	4,9	0
147	Mauritanija	53,9	41,2	1.563	2,5	1,0	-0,6	7,4	-11
148	Jemen	58,5	44,1	719	16,9	4,3	-0,6	7,6	18
149	Džibuti	50,8	62,3	1.266	0,6	0,5	-4,6	-	-2
151	Nigerija	50,1	61,1	795	106,4	41,4	-0,7	12,7	10
155	Senegal	52,7	35,5	1.307	9,0	4,7	-0,2	7,5	-9
165	Mali	53,7	38,2	681	10,7	2,7	0,0	12,2	2
167	Čad	47,5	39,4	856	7,3	1,7	-0,4	-	-9
173	Niger	48,9	14,7	739	10,1	2,0	-1,4	20,5	-9
	Zemlje u razvoju	64,7	72,3	3.270	4.575,4	5.554,5	-	-	-
	Najneraz. zemlje	51,9	50,7	1.064	581,6	145,9	-	-	-
	Arapske zemlje	66,0	59,7	4.140	258,4	473,6	-	-	-
	Južna Azija	63,0	54,3	2.112	1.364,5	670,5	-	-	-
	J. Az. (bez Indije)	63,4	50,5	2.207	382,3	240,5	-	-	-
	Ji Az. i Okeanija	66,3	88,2	3.234	508,9	469,7	-	-	-
	Sahar. Afrika	48,9	58,5	1.607	569,0	319,8	-	-	-
	Is. Evr. i ZND ¹⁷	68,9	98,6	6.200	398,6	806,6	-	-	-
	OECD	76,4	97,4	20.357	1.105,0	22.938,8	-	-	-
	Svijet	66,9	78,8	6.526	5.819,8	28.228,1	-	-	-

¹⁵ OŽVR ili Očekivana životna dob na rođenju.¹⁶ PO ili Pismenost odraslih.¹⁷ ZND ili Zajednica nezavisnih država (većina bivših sovjetskih republika).